

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету
Випуск 13

Рівне – 2008

Збірник наукових праць

“Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії”

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 13. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2008. – 311 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Члени редколегії:

Гайбонюк Володимир Дорофійович, кандидат історичних наук, професор, Заслужений діяч культури України (м. Рівне).

Галуха Любов Юріївна, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Давидюк Руслана Петрівна, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Жилюк Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог).

Литвинчук Анатолій Іванович, кандидат історичних наук, професор, Заслужений діяч культури України (м. Рівне).

Савчук Петро Оксентійович, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).

Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Терешко Юрій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України часопис „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії” визнано фаховим виданням у галузі історичних наук

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 6 від 31 січня 2008 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12. Рівненський державний гуманітарний університет

**ПОЛЬСЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ ВОЛИНИ У 1861-1914 РР.:
ДЕМОГРАФІЧНИЙ ТА ЗЕМЕЛЬНИЙ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ**

Актуальність. Зважаючи на складний історичний досвід українсько-польських міжетнічних відносин, безперечно важливим є вивчення процесу заселення та господарського освоєння українських земель поляками в різні історичні періоди. Оскільки в другій половині XIX – на початку XX століття на Волині була досить висока концентрація польського походження, даний регіон в цьому плані викликає особливий інтерес. Разом з тим, проблематика польської колонізації Волинської губернії являється одним із найменш досліджених зрізів потужного колонізаційного руху, що розгорнувся тут після економічних реформ 1860-х років.

Історіографія. Друга половина XIX – початок XX ст. в Російській імперії протікали під знаком розвитку капіталістичних відносин, що зумовило сплеск інтересу до вивчення життя окремих регіонів держави. Наслідком зацікавлення внутрішніми проблемами стала поява ряду статистичних збірників та праць монографічного характеру під авторством царських чиновників, присвячених проблемам Південно-Західного краю та Волині зокрема. Серед досліджень імперського періоду особливо цінний матеріал щодо польської колонізації Волині міститься у роботах А. Рудченка [5], І. Полякова [14], та С. Каретнікова [6].

Історіографія радянського періоду виявилась досить бідною на об'єктивні наукові розвідки з етнічної та соціально-економічної історії Волині. Роботи Г. Марахова [9], С. Макарчука [8], О. Михайлюка та інших науковців не містили достатнього фактажу з історії поляків на території регіону.

Незалежна доба в історії України покликана до життя відродження краєзнавчого руху. Із розряду табу проблеми історії національних меншин перетворюються на найбільш цікаві та дискусійні площини української історіографії. З-під пера І. Лісевича [7] та В. Палієнка [12] виходять праці, які розглядають процес заселення Волині поляками в контексті всієї території України. На межі XX та XXI ст. з'являються наукові дослідження Буравського [2], В. Надольської [10], П. Олешка [11], що безпосередньо присвячені історичному минулому Волині і містять значні масиви інформації про заселення регіону поляками та розвиток їхнього землеволодіння. Особливе місце в зарубіжній історіографії проблеми посіла «мала українська трилогія» французького історика Д. Бовуа [1], де проаналізована специфіка полько-українсько-російського співжиття в губерніях Правобережної України XIX – початку XX ст.

Завдання статті:

- ❖ Ідентифікувати причини переселення польського населення на Волинь з губернії Привіслянського Краю;
- ❖ Проаналізувати політику царизму в польському питанні та її вплив на перебіг колонізації;
- ❖ Відтворити динаміку заселення краю поляками в період, що розглядається;
- ❖ Визначити демографічні результати польського колонізаційного руху другої половини XIX – початку XX ст.

Масове проникнення польського населення на територію краю розпочалося ще після Люблінської унії 1569 р., коли Волинь відійшла до складу Речі Посполитої. Колонізація проходила шляхом «тихої експансії» магнатів та шляхти які отримували від короля Сигізмунда Августа грамоти на право володіння великими земельними масивами. Польський уряд в такий спосіб формував соціальну опору на східних кресах [10; 42]. Імміграція поляків на Волинь виявилась перманентним процесом, що тривав понад два століття.

У другій половині 50-х років XIX ст. Олександр II, що прийшов на зміну консервативному Миколі I, відмінив велику кількість існуючих заборон щодо поляків, які були встановлені після польської непокори 1831 р. Найважливішим було припинення переслідування учасників повстання [20; 145].

Після скасування кріпацтва в основному на Волинське Полісся прямують поляки з губернії Привіслянського краю. Вони займають землі, що були розparcelьовані в польських поміщиків після скасування кріпосного права [11; 74]. Притоку нових власників з-за меж губернії сприяла слабка заселеність Волині і відповідно наявність обширних територій, що потребували додаткового господарського освоєння. На 1863 р. в Подільській губернії на квадратну версту припадало 49,9 чол., Київській – 44,4, а у Волинській – лише 25,3 чол. [9; 30].

Вирішальний вплив на інтенсифікацію заселення Волинської губернії поляками у другій половині XIX ст. справила ліквідація кріпосного права в Російській імперії. Господарська криза, зумовлена різким зменшенням робочих рук, викликала стрімке зниження вартості землі в краї, що значно розширило можливість для поляків розширювати свої земельні володіння за рахунок волинських територій. Притоку польських переселенців сприяла і служба вихідців з Привіслянського краю у російській армії. За 6 років (до

військової реформи було 25) багато поляків опанували російську мову, призвичаювалися до місцевих умов і після закінчення служби залишались працювати в тих краях, де відбували службу [7; 11].

Та вже у 1863 р. вибух другого польського повстання звів нанівець сприятливу політичну кон'юктуру, що склалась для поляків у середині XIX ст. Після придушення виступів царські політики твердо стали на шлях витіснення польського елемента з економічного та політичного життя губернії. Початок обмежувальної політики щодо поляків офіційна влада мотивувала тим, що «польське населення...дає всьому краю характер польський і заважає іншому, не польському населенню, правильно розвиватись і користуватися на рівні з усіма підданими багатьма прийнятими Його Величністю реформами».

Внаслідок реалізації циркуляру Міністерства державного майна від 25 квітня 1863 р. про накладення секвестру на маєтки тих поляків, що були причетні до повстання [19; арк.4], упродовж 10 років – з квітня 1863 р. до 11 травня 1873 р. у польських землевласників на Волині було відібрано 78 маєтків (за офіційними даними). Насправді кількість конфіскованих володінь була значно вищою (помістя подавались за прізвищами їх власників, а в деяких поміщиків було конфісковано по декілька маєтків) [9; 240].

Не зважаючи на серйозні ускладнення становища, тисячі поляків з «Конгресувки» (так вони називали Царство Польське) у другій половині XIX ст. переселялись на Волинь, купували землю і господарювали на родючій волинській землі. Серед поляків найбільше було представників чиншової та дрібнопомісної шляхти. Другу за чисельністю групу становили селяни та робітники, що відгукнулись на запрошення тих польських поміщиків, які раніше вкоренились на Волині. Остання група – селяни-переселенці, котрі переїхали сюди в кінці XIX – на початку XX ст. Вони в результаті домовленостей з російським урядом отримували конфісковані землі польських поміщиків, більшість відразу переходили в православну віру [11; 73-74]. Характерним типом поселення поляків на Волині була діаспора – розсіяне поселення у межах українського етнічного масиву їхніх етнорелігійних громад [2; 31].

Напередодні другого польського повстання поляки відігравали провідні ролі у системі великого поміщицького землеволодіння на Волині. У 1862 р. полякам належало у Волинській губернії 92 % землі (2 887 маєтків); у Подільській – 90 % (1 194 маєтки); у Київській – 85 % (1 412 маєтків) [16; арк.82].

За досить приблизними підрахунками, здійсненими Російським Імператорським Географічним Товариством, на 1865 р. Волинь залюднювало 134 000 поляків [7; 9]. Деякі дослідники обчислювали кількість поляків у 160 і більше тис. чол., наприклад, Н. Стоплянський наводив цифру 161 272 чол. [15; 159]. На наш погляд, достовірнішою є перша цифра, оскільки часто до поляків помилково зараховували все католицьке населення губернії (насправді значну частину його становили українці). Помісна власність поляків на Волині досягала 2 776 000 дес. [5; 88].

Прийняття закону 10 грудня 1865 р., який забороняв особам польського походження купувати земельну власність у західних губерніях Росії, та ряду інших обмежувальних заходів, здавалось, суттєво обмежить притік польського населення на Волинь. Та матеріали Генерального штабу російської армії засвідчують протилежні процеси. На поч. 70-х рр. на території Волинської губернії проживало 172 000 поляків [7; 9]. І. Лісевич наводить слова російського історика О. Манусевича: «...невпинна польська експансія в царській Росії була явищем національно не врегульованим, організаційно диким, політично безплановим. Але була. З убогої Конгресувки, з незаможної Литви йшли рік у рік тисячі поляків на російську службу. Це були інженери й лікарі, адміністратори й військові, навіть купці, дрібні чиновники, шукачі наживи. Були це актори, залізничники, ремісники» [7; 11]. Дійсно, розвиток ринкових відносин та бурхливе зростання промисловості спричинили потребу в додаткових спеціалістах у різних галузях, такі спеціалісти і робітники знайшлися на польських землях, вони попрямували в Російську імперію, зокрема й на Волинь [7; 11].

В 70-ті роки переселення поляків на територію Волині тривало, зберігаючи масовий характер. Процес польської аграрної колонізації губернії протікав всупереч русифікаційній політиці уряду, яка передбачала земельну та демографічну деполонізацію регіону. Зокрема, у 1880 р. польське населення Волині зросло до 187 тис. чол., воно становило 9% від загальної кількості населення губернії [20; 156]. За офіційними даними, у Волинській губернії на цей час із 100 маєтків 58,92 належало полякам, а 41,08 – росіянам. Із 100 десятин землі в руках поляків перебували 65,95 дес., у росіян – 34,05 дес. [3; 687].

Упродовж останніх 20 років XIX ст. царизм продовжує затяту і, як виявилось, малоефективну кампанію по витісненню польського елемента з системи землеволодіння на Волині. Законодавчі акти від 27 грудня 1884 р., 7 листопада 1887 р., 14 березня 1892 р., 19 березня 1895 р. та ін., що мали перешкоджати масовому польському переселенню на Волинь, далеко не завжди виконувались на практиці. Польським поміщикам часто вдавалось обходити заборони на купівлю землі та на переселення у Південно-Західний край за допомогою земельних махінацій з євреями-орендаторами та домовленостей із корумпованими місцевими чиновниками. Часто урядовці стикались із небажанням самих росіян переселятись на постійне проживання у віддалену, полонізовану губернію.

За наказом генерал-губернатора Південно-Західного краю О.П. Ігнатієва, в 1890 р. Київський, Подільський та Волинський губернатори склали підсумкові відомості про польське землеволодіння на Правобережжі.

**Землеволодіння польських поміщиків
на Волині у 1890 р. [17; арк.245-246]**

Кількість мастків по повітах													
	Житомирський	Овруцький	Новоград-Волинський	Старокостянтинівський	Заславський	Острозький	Кременецький	Ровенський	Луцький	Дубенський	Ковельський	Володимир-Волинський	Всього по губернії
Площа мастків (дес.)													
До 100	12	1	18	39	12	25	27	3	12	10	3	19	181
100-200	15	5	7	28	8	18	28	5	31	24	9	26	204
200-300	19	7	7	19	7	11	13	6	16	9	8	8	130
300-400	7	6	5	7	9	9	12	8	11	7	8	16	105
400-500	13	5	4	9	6	4	7	9	11	2	3	12	85
500-600	10	4	6	8	3	5	7	2	6	8	8	6	73
600-700	6	4	7	10	2	4	2	-	8	6	3	8	60
700-800	6	4	10	4	1	1	3	2	-	7	1	5	44
800-900	2	3	4	5	3	2	5	5	2	4	2	5	42
900-1000	7	-	3	1	-	5	1	2	2	2	-	5	28
1-2 тис.	36	16	17	11	6	11	6	14	27	9	20	19	192
2-3 тис.	7	2	4	4	-	3	4	8	10	8	5	8	63
3-4 тис.	4	3	1	1	3	1	1	4	2	1	3	5	29
4-5 тис.	1	-	-	1	-	1	-	2	2	1	3	5	16
5-10 тис.	1	4	3	-	-	2	-	5	4	2	2	1	24
10-15 тис.	-	-	4	-	-	-	-	4	1	-	1	-	10
15-20 тис.	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
20-25 тис.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
25-30 тис.	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2
30-80 тис.	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Всього	148	65	100	147	60	102	116	82	145	100	79	148	1292

Як засвідчують дані відомості, земельні володіння польських поміщиків на Волині були найбільшими у Південно-Західному краї. У Волинській губернії було 1 292 польських мастки, земельна площа яких становила 1 280 832 дес. (у Київській губернії володіння поляків обчислювалось у 854 853 дес., на Поділлі – 942 593 дес. [1; 63].

Мастки розкинулись по території губернії досить нерівномірно. Так, у Рівненському повіті, де площа польського поміщицького землеволодіння була найвищою, було лише 82 польських мастки, тоді як середній показник по губернії становив 108 мастків. Справа в тому, що кілька родин зосередили тут у своїх руках величезні мастки, переважно в лісистій місцевості (Плятери, Радзивили, Любомирські, Стецькі, Урбанські, Янковські, Рибчинські, Понінські, Прушинські, Малинські, Зеленські), часто ці володіння перевищували 10 тис. дес. [1; 61].

Намагаючись втримати ситуацію під контролем та не допустити подальшого зростання польського населення, Комітет Міністрів прийняв 14 березня 1892 р. та 19 березня 1895 р. нові обмежувальні «Правила», що заборонили полякам переселятись на постійне проживання у Волинську губернію та купувати тут землю і нерухомість в сільській місцевості. Наскільки ефективними виявились дані постанови, дозволяє прослідкувати проведений у 1897 р. Перший загальний перепис населення у Російській імперії.

**Польське населення та землеволодіння на Волині
в кінці XIX століття (1897 р.)**
[13; 9,86-87], [14;4-5].

Повіти	Чисельність поляків	Відношення до всього населення повіту (%)	Кількість мастків, що належали полякам	Відношення до всіх приватних мастків у повіті (%)
Житомирський	24 678	5,7	141	5,3
Старокостянтинівський	10 756	5,6	136	31
Дубенський	12 676	6,5	109	7,9
Кременецький	6 603	3	116	26
Луцький	24 504	9,7	135	16,5
Володимир-Волинський	23 225	8,4	154	24,5
Ковельський	9 700	4,6	82	19
Ровенський	25 125	9,2	81	8,4
Новоград-Волинський	18 231	5,2	105	10,3
Овруцький	2 757	1,3	63	2,1
Острозький	11 198	6,6	110	18,8
Заславський	14 608	7	69	14,8
Всього по губернії	184 161	6,2	1 301	10,1

За даними перепису Волинську губернію залюднювало 2 989 482 чол. [13; III]. Польське населення Волині становило 184 161 чол., (в процентному відношенні – 6,16 % всіх мешканців губернії). Порівняно з 1880 р., кількість поляків зменшилась на 3 тис. чол. через примусове виселення частини поляків за межі губернії [13; 86]. Якщо згадати, скільки зусиль уряд витратив на викорінення польського елемента з Волині, стає зрозумілим, що успіхи деполонізації були просто мізерними. Крім того, офіційні дані чисельності польського населення були штучно занижені з метою демонстрації успішної русифікації регіону. Поляки були третьою за чисельністю етнічною групою в губернії (українці – 1 049 048 чол.; євреї – 191 608 чол.). Як і раніше, більшість поляків зосереджувалась в західних повітах: Рівненському (9,2 %), Луцькому (9,7 %), Володимир-Волинському (8,4 %), Заславському (7 %) та Острозькому повіті (6,6 %) [13; IX].

Загальна соціальна стратифікація польського населення Волині виглядала наступним чином: 16,9 % - дворяни; 27,2 % - міщани; 38,2 % - селяни; 6,9 % - іноземні піддані; 10 % - інші групи [13; XII]. 9/10 польського населення проживали у сільській місцевості, в містах – менше 20 тис. чол. [13; IX]. На 1897 р. поляки на Волині володіли 1 352 000 дес. землі (42,8 % приватної землі) [8; 28].

Спираючись на дані, наведені В. Палієнком, ми встановили, що волинські поляки становили 57 % польської людності Правобережжя і 47 % поляків всієї етнічної території України (в Південно-Західному краї проживало 322 108, а в Україні – 388 573 поляки) [12; 52].

В 1901 р. були прийняті Загальні правила видачі свідоцтв на право придбання земельної власності у Південно-Західному краї. Пункт 8 підтверджував, місцеві селяни-католики польського походження відповідно до акту 14 червня 1868 р. не підлягали дії закону 10 грудня 1865 р. і могли купувати землю. Щоправда, розміри землі, купленої і раніше не повинні перевищувати 60 дес. на сім'ю. Для Волині норма встановлювалась у 12 дес. землі на кожного дорослого робітника в сім'ї (який досяг 16 років), а на Київщині і Поділлі – по 7 дес. [18; арк.16]. Указ від 1 травня 1905 р. дозволив полякам, що розорились, продавати землю своїм співвітчизникам. Згідно з цим указом, дворяни й міщани польського походження, уродженці Південно-Західного краю, що займалися землеробством і жили в селах, отримали право на купівлю землі [7; 23].

Від 1897 р. до початку Першої світової війни польське населення на Волині продовжувало невпинно зростати за рахунок природного приросту та завдяки заробітчанами - вихідцям із Царства Польського. На 1905 р. народонаселення Волинської губернії досягнуло 3 221 000 чол., густота його складала 51 чол. на квадратну версту [6; 16]. Поляки, які займались переважно землеробством, становили 225 000 чол. (7 % усіх жителів) [6; 17]. Р. Дмовський справедливо констатував, що «польська сільська інтелігенція в особі великих землевласників, орендаторів і сільськогосподарських службовців, зберегла в краї...своє домінування, являючись тут носієм культури та економічного прогресу» [4; 44]. За інформацією дослідника життя польської національної меншини на Волині О. Буравського, почерпнутою з пам'ятної книги Волинської губернії, у 1912 р. чисельність поляків у регіоні зросла з 1897 р. майже вдвічі (!) і досягла 343284 чол. [2; 38].

Таким чином, незважаючи на постійні утиски з боку російських властей, польська аграрна колонізація Волині другої половини XIX – початку XX ст. протікала досить інтенсивно і досягла значних успіхів

напередодні Першої світової війни. Хоча землеволодіння поляків зазнало значних втрат, їм все ж вдалося утримати в своїх руках майже половину колишніх господарств. Натомість, чисельність польського населення в губернії за 50 років зросла у 2,5 рази завдяки притоку нових переселенців та високому природному приросту. Польські поміщики, селяни та сільськогосподарські робітники, займаючи в основному вільні, необроблені землі, посприяли значному розширенню продуктивного земельного фонду в регіоні та здійснили вагомий внесок у соціально-економічний розвиток та культурне життя Волині.

Джерела та література

1. Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863-1914 рр. Поляки в соціально-етнічних конфліктах. - К., - 1998. – 334 с.
2. Буравський О.А. Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. Соціально-економічне становище та культурний розвиток / Дис. канд.іст.наук. - К., 2003. – 208 с.
3. Вольнские епархиальные ведомости. – 1885. - № 20.
4. Дмовский Р. Германия, Россия и польский вопрос. – СПб., 1909. – 292 с.
5. Записка о землевладении в Юго-Западном крае / Сост. И. Рудченко. – К., 1882. – 180 с.
6. Каретников С.И. Вольнская губерния. Географическо-исторический очерк. – Ковель, 1905. – 90 с.
7. Лісевич І.Т. У затінку двоглавого орла (польська національна меншина на Наддніпрянській Україні в другій половині XIX ст. – на початку XX ст.). – К., 1993. – 87 с.
8. Макачук С.А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западно-украинских землях в период империализма. – Львов, 1983.
9. Марахов Г.И. Польское восстание 1863 года на Правобережной Украине. – К., 1967.
10. Надольська В.В. Національні меншини на Волині (середина XIX – початок XX ст.) // Автореф. дис.канд.іст. наук: К., 1996.
11. Олешко П.С. Еволюція землеволодіння на Волині – друга половина XIX – початок XX ст. / Дис. канд.іст.наук, - Луцьк, 2001. – 172 с.
12. Палієнко В.І. Місця історичного розселення польської людності в Україні в кінці XIX – XX ст. – К., 1998. – 78 с.
13. Первая всеобщая перепись населения Российской империи. - Т. VIII. Вольнская губерния. - Спб., 1904. – 281 с.
14. Поляков И. Крупное землевладение на Вольни. – К., 1898. – 77 с.
15. Столпянский Н.П. Девять губерний Западно-русского края в топографическом, географическом, статистическом и историческом отношениях. – СПб., 1866.
16. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі - ЦДІАК). - Ф.442, оп.813, спр.305, ч.1.
17. ЦДІАК. - Ф.442, оп.53, спр.353.
18. ЦДІАК. - Ф.442, оп.611, спр.217.
19. ЦДІАК. - Ф.442, оп.702, спр.98.
20. Щербак Н.О. Особливості національної політики російського уряду на Правобережній Україні наприкінці XVIII – поч. XX ст. / Дис. докт. іст. наук. - К., 2006. – 503 с.

УДК: 281. 9:93 (477. 81/82) „1920 / 1925”

А.Р.Кукурудза

РАДИКАЛЬНО-РЕФОРМАЦІЙНІ НАСТРОЇ ПРАВОСЛАВНИХ ВОЛИНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РР. XX СТ.

Розвиток православ'я на Волині в незалежній Україні поруч з посткомуністичним релігійним відродженням позначений передусім безкомпромісним суперництвом між Київським та Московським патріархатами за вплив у регіоні. Прикладом цього шкідливого для українського православ'я процесу є конфлікт в Острозі 2006 р. та низка інших негативних випадків, які стають на заваді створення єдиної помісної церкви. Між тим, минуле, зокрема 20-ті рр. XX ст. на Волині, надає нам приклади схожої конфронтації, яка охопила православних, що актуалізує поглиблене її вивчення як такої, що допомагає розібратися в назрілих проблемах сьогодення. Через це не лише наукового, але й справді практичного значення поруч з вивченням процесів українізації та національно-церковного руху набуває аналіз внутрішньоцерковних змін, демократизаційних ініціатив у православній церкві та ставлення до них православного духовенства і мирян.

Розвиток українського православного життя в зазначений період на західноукраїнських землях в тому числі і на Волині знайшов своє відображення у працях сучасних вітчизняних науковців. Зокрема, цю проблематику досліджували Н.Стоколос, Л.Галуха, В.Борщевич, Б.Савчук, А.Стародуб та інші дослідники, у працях яких показано конфесійні трансформації, національно-церковне відродження, процеси українізації та інституційного оформлення Православної церкви в Польщі (1920–1939 рр.). Проте вивчення радикально-реформаційних настроїв православних Волині щодо реформування структур православної церкви в краї у 20-х рр. XX ст. здійснене недостатньо, і є завданням даної статті.

Прагнення революційних перетворень на українських землях у 20-х рр. XX ст. не обмежувалися соціальною, національною і економічною сферами. Потужні реформаційні імпульси панували і в середовищі православного духовенства і мирян. Причин для цього було декілька. По перше, РПЦ зразка останніх років Російської імперії представляла собою одержавлену, надзвичайно централізовану,

З М І С Т

Розділ 1. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Г.Кособуцька МИЛОСЕРДЯ ЧЛЕНІВ БРАТСТВ ЯК ВИЯВ МЕНТАЛІТЕТУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	3
Л.Петрук, Л.Терешко ТРАДИЦІЇ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ	8
Л.Терешко, Ю.Терешко КОЗАЦТВО ЯК КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ ФЕНОМЕН	10
В.Андрущенко, М.Юрій САКРАЛЬНИЙ СВІТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	13
Н.Сорочан ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ МИСТЕЦТВ І НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ	27
Т.Макаренко ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЛИСТОПАДІ 1917 - СІЧНІ 1918 Р.	31
А.Киридон СТРАТИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ УПРОВАДЖЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН (1917 – 1930-ТІ РОКИ)	35
Р.Пальчевський ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕЇ СЕРЕД УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАКАРПАТТЯ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТОЛІТТЯ	45
В.Матвєєва ЩО ДО ПИТАННЯ ПРО ДОСТОВІРНІСТЬ ДжЕРЕЛ ПРО ЧИСЕЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ, ПОЛОНЕНИХ ПІД ЧАС РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ 1919-1920 рр.	48
С. Шульга ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТАНОВИЩА ЧЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ ТА ПОЛЩІ В 20-30-ТІ РР. ХХ СТ.	52
М.Гон СТРАТЕГІЯ ІНТЕГРАЦІЇ ЄВРЕЇВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ПОЛЬСЬКУ ДЕРЖАВУ (1923-1939 рр.)	57
Л.Бородинська СОЮЗ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ГРОМАД ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН У ПОЛЬЩІ: МІЖКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ І БОРОТЬБА ЗА СФЕРИ ВПЛИВУ	62
П.Савчук, П.Мельничук ПРОБЛЕМА НЕСУМІСНОСТІ ЖИТТЄВИХ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ ХХ СТ. ЗІ СТАЛІНСЬКОЮ СТРАТЕГІЄЮ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПЕРЕБУДОВИ СРСР	66
В.Ковальчук ІТАЛІЙСЬКИЙ ВЕКТОР ДІЯЛЬНОСТІ ОУН У 1930-Х РР.	70
Р.Давидюк СТАНОВИЩЕ ПОЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ НА РІВНЕНЩИНІ У ПЕРІОД „РАДЯНІЗАЦІЇ” (ВЕРЕСЕНЬ 1939-ЧЕРВЕНЬ 1941 РР.)	75
І.Булига РОЛЬ ПОЛІТИЧНОГО ЧИННИКА В РЕЛІГІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ НА ВОЛИНІ У 1939-1940 РР.	81
О.Тсвікова РУСИФІКАТОРСЬКА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ В РОКИ ТИМЧАСОВОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ	84

**Розділ 2.
ІСТОРІЯ ВОЛИНИ. КРАЄЗНАВСТВО**

О.Шмид ПОЛЬСЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ ВОЛИНИ У 1861-1914 РР.: ДЕМОГРАФІЧНИЙ ТА ЗЕМЕЛЬНИЙ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ	90
А.Кукурудза РАДИКАЛЬНО-РЕФОРМАЦІЙНІ НАСТРОЇ ПРАВОСЛАВНИХ ВОЛИНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РР. ХХ СТ.	94
О.Нагорнюк РОСІЙСЬКИЙ МОНАРХІЗМ НА ВОЛИНИ В 20-Х РР. ХХ СТ.	98
В.Галуха СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ СТРУКТУРНИХ ЗМІН У АГРАРНІЙ СФЕРІ ВОЛИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ	102
Т.Вісина УКРАЇНСЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ РУХ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В 20-30-Х РОКАХ ХХ СТ.: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	108
В.Вісін УКРАЇНСЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ РУХ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В 20-30-Х РОКАХ ХХ СТ.: ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ І ІСТОРІОГРАФІЇ	111
А.Шваб, С.Шинкар УКРАЇНОМОВНА ПЕРІОДИКА У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В 1921–1939 РОКАХ	116
А.Жив'юк, Д.Сирота ПОШИРЕННЯ ТВОРЧОСТІ ТА ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА РІВНЕНЩИНІ У 1920-1930-Х РР.	122
І.Марчук ДОКУМЕНТИ НІМЕЦЬКИХ ОКУПАЦІЙНИХ ОРГАНІВ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ НА ВОЛИНИ (1941 – 1944 рр.)	127
О.Сущук ВИКОРИСТАННЯ ВІНИЩУВАЛЬНИХ БАТАЛЬЙОНІВ РАДЯНСЬКИМИ КАРАЛЬНО-РЕПРЕСИВНИМИ ОРГАНАМИ У БОРОТБІ З ОУН ТА УПА НА ВОЛИНИ (1944-1953)	135
М.Ясінський ДО ІСТОРІЇ БУДІВНИЦТВА РІВНЕНСЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ДОМУ	139

**Розділ 3.
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.
ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ**

В.Ореховський ДЕРЖАВА І ЦЕРКВА ДОБИ КОНСТАНТИНА І ВЕЛИКОГО (306-337 РР.)	143
Т.Олексівець ЛОКАЦІЙНІ МІСТА НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕХІЇ	146
П.Шляза ФІЛІП ФЕЛІЦІАН ШУМБОРСЬКИЙ (1771 - 1851): ХОЛМСЬКИЙ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИЙ ЄПИСКОП	149
А.Шабачук «БАЛТІЙСЬКА ПРОБЛЕМА» ПІД ЧАС ЦАРЮВАННЯ ОЛЕКСАНДРА ІІ (1855 – 1881)	154
Ю.Федорик ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ПОЛЬСЬКОМУ КОРОЛІВСТВІ У 1834 – 1875 РОКАХ	158
Л.Шугаєва МОЛОКАНИ І ДУХОБОРИ: СУСПІЛЬНО-ДУХОВНІ ВИТОКИ І ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІРОВЧЕННЯ	161
С.Косяк КОЛОНІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПАНГЕРМАНСЬКОГО СОЮЗУ (1891 – 1900 рр.)	167

Р.Постоловський ФОРМУВАННЯ ЧЕСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ В ЕПОХУ ЧЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ В КОНЦЕПЦІЇ АЛЬБЕРТА ПРАЖАНКА	172
М.Гон ГАЛИЧИНА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ФОРМУВАННЯ ЄВРЕЙСЬКОГО СЕГМЕНТУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ	179
В.Комар ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЇ ПРОМЕТЕЇЗМУ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ	184
Л.Галуха ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОСЛАВ'Я У ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ	188
П.Поліщук ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ „ПОЛЬСЬКОЇ ПІДПІЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ”	193
О.Казакова СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ОКУПОВАНИХ ПОЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ 1939-1941 РР.	198
Л.В. Мороз НОВА ОЦІНКА ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У РОМАНІ „ЧАС ЖИТИ І ЧАС ПОМИРАТИ” ЕРІХА МАРІЇ РЕМАРКА	201
В.Лесняк ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПУ РОЗПОДІЛУ ВЛАДИ В ІСПАНІЇ (1939 - 1986)	204
І.Кисарець ТЕХНОЛОГІЇ ВПЛИВУ ЗМІ НА КОНСОЛІДАЦІЮ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА У ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	209
Е.Понамарчук ИРАН И АРАБСКИЕ СТРАНЫ НАКАНУНЕ ИРАНО-ИРАКСКОЙ ВОЙНЫ	213
С.Троян БАЗОВІ ЗАСАДИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА І ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРО РЕГІОНІВ	217
Є.Кіш ПРОБЛЕМИ НОВИХ СХІДНИХ КОРДОНІВ ЄВРОСОЮЗУ	224
Т.Герасимчук ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ГЛОБАЛЬНА СТРАТЕГІЯ США: ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ, ОСНОВНІ ПОЗИЦІЇ, МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	229

Розділ 4. ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ ТА ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ. МЕТОДОЛГІЯ, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Т.Кузьма ЗАРУБІЖНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО МЕКСИКАНСЬКУ ЕКСПЕДИЦІЮ 1861 – 1867 РР.	234
О.Асауленко МОНАСТІРІ ПОЛТАВЩИНИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	237
Ю.Блох ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУСІЙ В АНГЛІЇ ЩОДО ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇНИ У 1902 – 1914 РР.	241
В.Борщевич НА МАНІВЦЯХ РОСІЙСЬКОЇ ОРТОДОКСАЛЬНОЇ ІДЕОЛОГІЇ: АРХІМАНДРИТ СМАРАГД (ЛАТИШЕНКОВ)	246
О.Полянський «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ» ЯК НАУКОВА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ТА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ	251
В.Михайлов ОЛЕНА АПАНОВИЧ – ІСТОРИК УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА (біоісторіографічний аспект)	255
А.Слесаренко АНТИТОТАЛІТАРНІ РУХИ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 1968-1989 РР. В ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ, ЧЕСЬКІЙ ТА СЛОВАЦЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	260

А.Наумов ПЕРШЕ ПРЕЗИДЕНТСТВО ВОЛОДИМИРА ПУТИНА В РОСІЇ: СТАНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ	265
Ю.Дроздик, В.Мартинюк ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ РІВНЕНЩИНИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВИБОРІВ ДО МІСЦЕВИХ РАД 26. 03. 2006 р.)	270
О.Петухова ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	275
J.Jestal WOBEC MIGRACJI: POLITYKA TOŻSAMOŚCI CZY MULTIKULTURALIZM	279
A.Karnauch ZJAWISKO MIGRACJI W PRASIE UKRAIŃSKIEJ	283
В.Терещук ДОСВІД США У ВИКОРИСТАННІ ЗАСОБІВ ЕЛЕКТРОННОГО PR ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ	287
Г.Хлистун КОНЦЕНТРАЦІЯ ТА МАНПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ДРУКОВАНИХ ЗМІ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ	291
І.Сєрих ПРАКТИЧНІ РІШЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПОЛІТИКИ ЗРІВНОВАЖЕНОГО РОЗВИТКУ	297
К.Ерофеев УРОКИ ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЇ ПРАКТИКИ ФЕДЕРАЛЬНОГО ЗАКОНА «О СВОБОДЕ СОВЕСТИ И О РЕЛИГИОЗНЫХ ОБЪЕДИНЕНИЯХ»	301

Розділ 5.

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, РЕФЕРАТИ ТА ОГЛЯДИ

Ю. Войцехівський, Ю. Руда, В. Балута РЕЦ.: БЕРДЯНСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ СТОЛІТТЯ) / УПОРЯДНИКИ: В.М.КОНСТАНТИНОВА, І.І.ЛИМАН // МАТЕРІАЛИ З ІСТОРІЇ БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. ТОМ 1. – К.: ОСВІТА УКРАЇНИ, 2006. – 528 С.	304
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	306
ЗМІСТ	308

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 13

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С. Троян

Комп'ютерна верстка – С.С.Троян

Комп'ютерний макет – О.Ю.Третяк

Обкладинка – О.Я.Тарасюк

Підписано до друку 5. 01. 2008 р. Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”. Наклад 300. Обліково-видавничих аркушів 39,0. Зам. № 51/1.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2008. – Випуск 13. – 311 с.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу РДГУ, вул. С.Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028.